

GÜLŞƏN AXUNDOVA

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
ƏRAZİ VAHİDLƏRİNİN ADLARI
RUS DİLİNDƏ**

BAKI - 2022

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Dilçilik İnstitutunun
Elmi Şurasının 6 may 2022-ci il tarixli qərarı ilə
çap olunur (protokol №5)

*Kitab AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun
maddi vəsaiti hesabına çap olunmuşdur*

Elmi redaktor: **Nadir Məmmədli**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəyçilər: **İlham Tahirov**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Yelena Taqiyeva
coğrafiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Baba Məhərrəmli
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Gülşən Axundova. **Azərbaycan Respublikasının ərazi vahidlərinin adları rus dilində.** “Zərdabi Nəşr” MMC, 2022. 380 səh.

Azərbaycan Sovet İttifaqının tərkibində olan zaman Azərbaycan dilində olan şəxs, yer və başqa adlar digər dillərdə, o cümlədən rus dilində çox zaman təhrif olunmuş şəkildə yazılıb tələffuz olunurdu. Həmin təhriflətin aradan qaldırılmasından ötrü Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə müvafiq “Qaydalar” işlənib təsdiq olunmuşdur. Bu “Qaydalar”da Azərbaycan ərazisində mövcud olan bütün ərazi vahidlərin – şəhər, qəsəbə və kənd adlarının rus və ingilis dillərində düzgün transliterasiyasını təmin etmək nəzərdə tutulmuşdur.

Oxucuya təqdim olunan kitabda Azərbaycan Respublikası ərazisində mövcud olan məntəqələrin bütün ərazi vahidlərinin adlarının rus dilində düzgün, müvafiq “Qaydalara” əsaslanan transliterasiyası verilmişdir.

Hazırkı kitab müstəqillik dövründə ilk dəfə olaraq Azərbaycan ərazi vahidlərinin rus dilinə transliterasiyasında dilimizin özünəməxsusluğunu mühafizə etmək şərti ilə hazırlanmış bir işdir. Təbii ki, bu başlanğıcdır. Və bu işə aid qeydlərin və təkliflərin olması labüddür. Qeyd və təklifləri bizə çatdıran hər bir şəxsə minnətdarlığımızı bildiririk.

Kitab dövlət qurumları, mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq bütün hüquqi və fiziki şəxslər, dilçilər, tərcüməçilər, tədqiqatçılar və ümumiyyətlə Azərbaycanla maraqlanan geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

ISBN ????????????????

© G.İ. Axundova

© AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2022

ÖN SÖZ

Azərbaycan mənşəli ərazi vahidlərinin rus adlarının rus dilinə transliterasiyası latın əlifbasında olan dil vahidlərinin kiril əlifbası vasitəsilə verilməsindən ibarətdir. Bu hallarda biz fonetik prinsipdən çıxış edərək mənbə dilin xüsusiyyətlərini maksimal dərəcədə hiifz etməyə çalışmalıyıq. Beləliklə, biz həm milli, həm də beynəlxalq miqyasda coğrafi adların unifikasiyası və standartlaşmasına töhfə vermiş oluruq. Ümumiyyətlə, transliterasiya böyük elmi və praktik əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan coğrafi adlarının transliterasiyasının əhəmiyyəti ondadır ki, qloballaşma dövründə beynəlxalq ictimai-siyasi və iqtisadi əlaqələr genişlənir və onların differensial və adresat funksiyaları bu dil vahidlərinin rəsmi sənədlərdə, xəritələrdə və digər nəşr orqanlarında dəqiq işlənməsini tələb edir. Bu işin düzgün həllini həm hökumət idarəetmə orqanları, həm müxtəlif nazirliklər, həm nəqliyyat və rabitə müəssisələri gözləyir. Qeyd etmək lazımdır ki, post-Sovet məkanında, müstəqillik dövründə coğrafi adların və xüsusilə də urbanonimlərin milli standartlaşdırılması prosesi bir sıra respublikalarda, o cümlədən Azərbaycanda müşahidə olunur. Coğrafi adların standartlaşdırılması və müxtəlif dillərə transliterasiyası həm milli, həm də beynəlxalq elmi və hökumətlərarası təşkilatların maraq dairəsini təşkil edir. Nümunə kimi aşağıdakı təşkilatların adlarını çəkə bilərik: İCOS-İnternational Committee of Onomastic Sciences-Onomastik Elmlər üzrə Beynəlxalq Komitə, İSO-İnternational Standartization Orqanization-Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı; İPA-İnternational Phonetic Association-Beynəlxalq Fonetik Assosiasiya; United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) – Coğrafi Adlar üzrə Birləşmiş Ştatların Ekspertlər Qrupu. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Standartlaşdırma İnstitutu, Azərbaycan Respublikası Rabitə və yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, müxtəlif nazirliklər və təhsil müəssisələri.

Məlumdur ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı nəzdində coğrafi adların standartlaşdırılması və transliterasiyası üzrə Ekspert Komissiyası fəaliyyət göstərir və bu təşkilatın təşəbbüsü ilə bir sıra ölkələrdə, o cümlədən İsveçrədə, İngiltərədə, Fransada, Tailandda və s. dəyişən coğrafi adların standartlaşdırılmasına və transliterasiyasına aid beynəlxalq konfranslar və seminarlar keçirilir.

Yuxarıda sadalanan müddəaların müstəvisində Azərbaycan ərazi vahidlərinin adlarının rus və eləcə də digər müxtəlif sistemlərə daxil olan ingilis, fransız, alman və s. dillərə transliterasiyası müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan coğrafi adlarının rus dilinə transliterasiyası bir sıra problemlərin mövcudluğunu ortaya çıxarır. Bir tərəfdən bu onunla əlaqədardır ki, rus dilinin əlifba tərkibi Azərbaycan dilinin əlifba tərkibi ilə üst-üstə düşür. Bu hallarda transliterasiyada qrafik işarələrin verilməsində 2 növ müşahidə olunur:

1. Bir işarə bir işarə ilə verilir, məsələn:

Daşbulaq kəndi – село Дашбулаг;

Uludaş kəndi – село Улудаш;

Ovçulu kəndi – село Овчулу.

2. Bir işarə bir-birinin ardınca gələn bir neçə işarə vasitəsilə verilir, məsələn:

Ceyrançöl qəsəbəsi – посёлок Джейранчель;

Səncərədi kəndi – село Сянджяряди;

Насікənd k.i.ə.d. – Гаджикяндский с.а.т.о.

Əmircan k.i.ə.d. – Амирджанский с.а.т.о.;

Cadaxur k.i.ə.d. – Джадахурский с.а.т.о.

Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan coğrafi adlarını biz nadir incilər kimi qorumalı, onlara incəsənət və memarlıq abidələri kimi yanaşmalıyıq.

Transliterasiya prosesində rast gəldiyimiz digər problem onunla əlaqədardır ki, bizim doğma respublikamızda elə növ coğrafi adlar var ki, onların trans-literasiyası uzun müddət sosialist rejimi dövründə təhrif olunub, rus dilinin “qəlibinə salınıb”, rus dilinin fonetik qanunlarına “təbə olub” və nəticədə onların dil mənsubiyyətini təyin etmək olduqca çətinləşib. Məsələn, aşağıdakı coğrafi adların rus dilinə transliterasiyası bu fikri əyani surətdə təsdiqləyir:

Şamaxı – Шемаха;

Lənkəran – Ленкорань;

Naхçıван – Нахичевань;

Qusar – Кусары;

Kəlbəcər – Кельбаджары.

Digər tərəfdən qeyd olunmalıdır ki, müstəqillik dövründə bir sıra urbanonimlər obyektiv olaraq və müasir tarixi şəraitin tələbi ilə dəyişdirilmişdir. Məsələn: Vartaşen – Oğuz;

Qutqaşen – Qəbələ;

Stepanakert – Xankəndi;

Mardakert – Ağdərə.

Bu coğrafi adların da transliterasiyasında tarixilik, elmilik prinsipləri nəzərə alınmalıdır. Ümumiyyətlə, coğrafi adların dəqiq qeydə alınması və transliterasiyası olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onlar digər mənbələrdə olmayan təbiət, ictimai-siyasi münasibətlər, dil haqqında məlumatları ehtiva edirlər. Coğrafi adlar bizim tariximizdir. Onları mühafizə etmək lazımdır. Bu baxımdan Macarıstanın paytaxtı Budapeştin təcrübəsi təqdirəlayiqdir. Budapeştdə şəhərin və ölkənin tarixi ilə, coğrafiyası ilə və s. maraqlı doğuran faktorlarla əlaqədar olan urbanonimlər siyahısı tərtib olunmuşdur. Onlar qanun çərçivəsində hökumət tərəfindən qorunur.

Bu çox müsbət nümunədir və biz də bunu nəzərə almalıyıq. Bu baxımdan Azərbaycan coğrafi adlarının transliterasiyası zamanı biz maksimal dərəcədə mənbə dilin xüsusiyyətlərini mühafizə etməyə çalışmışıq. Bu münasibətlə bir misal gətirmək istərdik: fransız şəhəri *Rouen* rus dilinə *Рорэн* kimi transliterasiya etmək olardı, lakin fransız dilində bu sözün tələffüzünü nəzərə alaraq bu urbanonimin *Руан* variantına üstünlük verilməmişdi.

Azərbaycan coğrafi adlarının rus dilinə transliterasiyası, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bir sıra çətinliklər yaradır. Onlar həm hər iki dilin əlifba müxtəlifliyi, orfoqrafiya qaydaları və bu dillərin fonetik tərkibi ilə əlaqədardır. Bu müstəvidə biz həm də nəzərə almalıyıq ki, məsələn, rus dilində fişılılı samitlər olan *ч, ш, ж* hərflərindən sonra saitlər müəyyən qaydaya tabe olur, məsələn: *чижи* (tələffüzdə *ы*, yazıda *и*); *шипеть* (tələffüzdə *ы*, yazıda *и*); *жить* (tələffüzdə *ы*, yazıda *и*); *сжигать* (tələffüzdə *ы*, yazıda *и*); *чёлка* (tələffüzdə *о*, yazıda *ё*); *шэпот* (tələffüzdə *о*, yazıda *ё*) və s.

Lakin alınma sözlərdə və digər dillərə mənsub olan coğrafi adlarda transliterasiya zamanı bu qaydaya riayət etmək mütləq deyil (Правописание гласных после шипящих и *и* <https://www.yaklass.ru>>materials). Məsələn: Azərbaycan dilindəki Şıxlar kəndinin adını biz rus dilinə Шыхлар kimi transliterasiya etmişik. Halbuki Sovet dövründə bu kəndin adı Шихлар kimi verilir. Bu prinsiplə biz Kijəbə kəndinin adını Кижябя kimi transliterasiya etmişik. Qabaqçöl kəndinin adını biz rus dilinə Габагчель kimi transliterasiya etmişik. Aşıqalılar kəndinin adını biz Ашыгалылар kimi transliterasiya etmişik. Halbuki, əvvəllər bu komonim Ашугалылар kimi verilib. Qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan coğrafi adlarının rus dilinə transliterasiyasında bəzi spesifik saithlərin verilməsində tarixən sabitləşmiş, elmi prinsiplərə əsaslanan, yekdilliklə qəbul olunmuş qaydalar mövcud deyildi.

Bu həllini gözləyən məqamları, məsələləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu birgə layihə çərçivəsində “Azərbaycan coğrafi adlarının rus və ingilis dillərinə transliterasiyası”nı reallaşdırmışdır. Beləliklə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda “Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının Azərbaycan əlifbasından rus əlifbasına transliterasiyası Qaydaları” və “Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının Azərbaycan əlifbasından ingilis əlifbasına transliterasiyası Qaydaları” hazırlanmışdır. Bu “Qaydalar” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə təqdim edilmiş və 16 dekabr 2020-ci ildə təsdiq edilmişdir.

Rus dilinə transliterasiya prosesində aşağıdakı məqamlara diqqət yetirməyi zəruri hesab edirik:

1. Mənbə dildə böyük və ya kiçik hərflə yazılan komponentlər transliterasiyada da bu şəkildə verilməlidir;
2. Coğrafi adların tərkibindəki nomenklatur terminlər olduğu kimi verilməlidir;
3. Düzəltmə və mürəkkəb coğrafi adlar bitişik, ayrı və ya defislə yazılırsa, rus dilində də buna riayət olunmalıdır.

Azərbaycan dilindəki coğrafi adların transliterasiyası prosesində həmçinin sözlərin heca xüsusiyyətləri, hərflərin sözlərdə pozisiyası, morfemlərin düzülüşü və daxili strukturu, hərf birləşmələrinin pozisiya spesifikasiyası mütləq surətdə nəzərə alınmalıdır. Məsələn, Azərbaycan dilindəki coğrafi adlarda **ya, yə** hərf birləşmələri rus dilinə transliterasiya olunanda, sözün əvvəlində **я** kimi, morfem daxilində **ья** kimi, iki kökün qovuşuğunda, yəni mürəkkəb sözün komponentləri arasında **ья** kimi verilir, məsələn:

Yardımlı – Ярдимлы;

Aşağı Qaraməgəm kəndi – село Ашагы Гарамарьям;

Dövlətyarlı kəndi – село Довлятьярлы;

Xubyarlı – село Хубьярлы.

Azərbaycan dilindəki coğrafi adlarda **ye** hərf birləşməsi də rus dilinə transliterasiya olunanda sözün əvvəlində **е** kimi, morfem daxilində **ье** kimi, iki kökün qovuşuğunda, yəni mürəkkəb sözün komponentləri arasında **ье** kimi verilir, məsələn:

Yevlax – Евлах;

Ətyeməzli kəndi – село Этьемезли;

Yerliəğalı kəndi – Ерлиагалы.

Bir məqama da diqqət etmək istərdik ki, Azərbaycan coğrafi adları rus dili üçün eqzonimlərdir, yad dil xüsusiyyətləri daşıyır, alınma sözlər kimi bəzi hallarda rus dilinə transliterasiya olunanda spesifik qaydalara uyğun olaraq işlənir. Məsələn: Azərbaycan dilindəki *l* samiti hecanın əvvəlində və hecanın sonunda arxa sıra *a, o, u* saitlərindən sonra rus dilində dəyişikliyə uğramır; lakin hecanın sonunda ön sıra saitləri *e, ə, ö, ü- dən* sonra rus dilinə transliterasiyada *ль* (yəni мягкий знак – yumşaldılma işarəsi) əlavə olunur və incələşmə baş verir. Bu xüsusiyyət rus dilində işlənən alınma sözlərə xasdır. Məsələn:

Xırdalan – Хырдалан;

Şabran – Шабран;

Görədil kəndi – село Гёрадилъ;

Seyrançöl qəsəbəsi – посёлок Джейранчель.

Kitabın bu hissəsində biz Azərbaycan coğrafi adlarının rus dilinə transliterasiyasının bəzi məqamlarını əks etdirməyə çalışdıq. Əgər nəzərə alsaq ki, hal-hazırda Azərbaycanda bir sıra qurumlar, nazirliklər bu məsələlərin həllini gözləyir və bu sahədə daim çalışır, bu səpgidə olan işlərin dövlət əhəmiyyəti bir daha təsdiqlənmiş olar. AMEA-da yüksək ixtisaslı alimlərdən ibarət Transliterasiya Komissiyası təşkil olunmuş və onun üzvlərinin mütəmadi olaraq iclasları, müzakirələri keçirilir. Son dövrdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutu və İnformatika və Yüksək Texnologiyalar İnstitutu transliterasiya problemləri sahəsində tədqiqat işləri həyata keçirir və bir-birilə əməkdaşlıq edir. Bu yol çətin olsa da, gələcək uğurların təməli kimi qiymətləndirilə bilər.

Bütün çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təqdim etdiyi ərazi vahidlərinin adları rus dilinə qəbul olunmuş “Qaydalara” əsasən transliterasiya edilmişdir.

Hazırki kitab Azərbaycan coğrafi adlarının rus dilinə transliterasiyasında dilimizin özünəməxsusluğunu mühafizə etmək şərtilə hazırlanmış ilk işdir. Təbii ki, bu başlanğıcdır və bu işə aid deyədlər və təkliflərin olması labüddür. Qeyd və təklifləri bizə çatdıran hər bir şəxsə minnətdarlığımızı bildiririk.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ

Q Ə R A R

**“Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının Azərbaycan əlifbasından rus əlifbasına transliterasiyası Qaydaları”nın və
“Azərbaycan Respublikasının coğrafi
obyektlərinin adlarının Azərbaycan əlifbasından ingilis əlifbasına
transliterasiyası Qaydaları”nın
təsdiq edilməsi barədə**

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin səkkizinci abzasını rəhbər tutaraq, “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il 30 sentyabr tarixli 365-IIQ nömrəli Qanununa və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 9 aprel tarixli 2837 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nın 6.1.4-cü yarımbəndinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti **qərara alır**:

1. “Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının Azərbaycan əlifbasından rus əlifbasına transliterasiyası Qaydaları” təsdiq edilsin (1 nömrəli əlavə).

2. “Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının Azərbaycan əlifbasından ingilis əlifbasına transliterasiyası Qaydaları” təsdiq edilsin (2 nömrəli əlavə).

3. Bu Qərarla dəyişiklik Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 24 avqust tarixli 772 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “İcra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydası haqqında Əsasnamə”nin 2.6-1-ci bəndinə uyğun edilə bilər.

Əli Əsədov
Azərbaycan Respublikasının Baş naziri

Bakı şəhəri, 16 dekabr 2020-ci il № 498

1 nömrəli əlavə

**Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının
Azərbaycan əlifbasından rus əlifbasına transliterasiyası**

Q A Y D A L A R I

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qaydalar beynəlxalq istifadə üçün nəzərdə tutulan kartoqrafik və digər çap məhsullarının nəşri zamanı Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının Azərbaycan dilindəki yazılış formasının rus əlifbasına transliterasiyasının üsul və yollarını müəyyənləşdirir. Bu Qaydalar, eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar da mövcud olan Azərbaycan mənşəli coğrafi obyektlərin adlarının rus dilinə transliterasiyasında da tətbiq edilə bilər.

1.2. Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının rus əlifbasına transliterasiyası Milli transliterasiya standartlarına və Azərbaycan dilinin orfoqrafiya normalarına uyğun olaraq aparılır.

1.3. Dövlət orqanları (qurumları), mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq bütün hüquqi və fiziki şəxslər bu Qaydaların tələblərinə əməl etməlidirlər.

1.4. Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının rus dilinə transliterasiyası onların Azərbaycan dilində rəsmi mənbələrdə (coğrafi obyektlərin adlarının dövlət kataloqunda, o cümlədən coğrafi obyektlərin adları lüğətlərində və soruq kitablarında və s.) təsbit olunmuş düzgün yazılış forması əsasında aparılır.

1.5. Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adları ilə bağlı Azərbaycan dilində rəsmi material olmadığı təqdirdə, onların adları "Coğrafi obyektlərin adları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq müəyyənləşdirilir, dəqiqləşdirilir və işlədilir.

1.6. Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının rus dilinə transliterasiyası bu Qaydaların 1.2-ci bəndi nəzərə alınmaqla, Azərbaycan dilindəki yazılışında hərfləri (işarələri) rus əlifbasında qarşılığı olan müvafiq hərflərə transliterasiya etməklə verilir. Bu zaman sözün yazılış forması onun tələffüzünün dəqiqliyi nəzərə alınaraq saxlanılır. Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adları rus dili üçün ekzonim hesab edilir, yad dil xüsusiyyətləri daşıyır və alınma sözlər kimi bəzi hallarda rus dilinə transliterasiya ediləndə spesifik qaydalara uyğun olaraq işlənir.

1.7 Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasından kiril qrafikalı rus əlifbasına